

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ»**

**ОРІЄНТОВНА ПРОГРАМА
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ТА КОНСУЛЬТАНТІВ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО
І СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ**

**Київ
2023**

УДК 338.43.01/02(073)

Розробники програми: А. Чайковська, О. Хрустальова (Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»), **Р. Корінець** (Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України), **І. Ахметов** (Агенція «Goodwill»), **Л. Левківська** (Поліський національний університет)

Рецензенти:

О. Варченко (Білоцерківського національного університету);

Н. Патика (Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»)

Рекомендовано Науково-методичною радою Науково-методичного центру вищої та фахової передвищої освіти (протокол від 11.01.2023 № 1)

Відповідальна за випуск: А. Чайковська (Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»)

Редактор

Людмила ТАЛЮТА

© Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»

Всі права охороняються. Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якій формі без письмової згоди Державної установи «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти».

Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і, наразі, до 2024 року та на замовлення через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та Консалтинг в сфері сільського господарства, агробізнесу та розвитку фінансового сектору (GORA AFC GmbH).

Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює кооперація з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості в аграрному секторі та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик і з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. З цією метою Проєкт має надавати інформацію про німецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автори

А. Чайковська, О. Хрустальова (Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»), **Р. Корінець** (Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України), **І. Ахметов** (Агенція «Goodwill»), **Л. Левківська** (Поліський національний університет)

Дисклеймер

Ця публікація видається за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в публікації належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

ОПИС КУРСУ

Напрямок підготовки	підвищення кваліфікації
Кількість кредитів ЄКТС	10
Кількість модулів	9
Загальна кількість годин	300
Форма організації освітнього процесу та види навчальних занять, обсяг годин:	
<i>Навчальні заняття:</i>	
Лекції	177
Практичні (семінарські) заняття	61
Самостійна робота	62
Підсумкове заняття	8

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Децентралізація державного управління, зняття мораторію на обіг із земель сільськогосподарського призначення, євроінтеграційні процеси, а також війна росії проти України спонукають до перегляду підходів до сільського розвитку, основою якого є аграрне виробництво.

Сільські територіальні громади, виробники сільськогосподарської продукції, переважно дрібні приватні землевласники, зіштовхнулися з неповним розумінням реалізації реформ та їх наслідків.

Через упровадження новітніх технологій та концентрацію земель сільськогосподарського призначення у великих агрохолдингах відбулося суттєве скорочення населення, зайнятого у сільськогосподарському виробництві та відсутність розуміння альтернативної зайнятості сільських жителів. Як наслідок, частина з них працює в секторі підсобного господарства або мігрувала.

Недостатній рівень соціального капіталу та партнерства між сільським господарством і суспільством, неготовність оперативного пристосовуватися до змін, відсутність неформального лідера на локальному рівні, а отже, низький рівень впливу громади на формування стратегій власного розвитку та самоорганізацію населення стримують ефективне впровадження намірів держави у досягненні європейських стандартів якості життя на сільських територіях.

З початком повномасштабного військового вторгнення російської федерації проти України ситуація значно ускладнилася через відсутність можливостей спрогнозувати майбутній розвиток подій. Проте агропромисловий комплекс поступово виходить з кризи та продовжує вплив на розвиток територій, де здійснюється сільськогосподарська діяльність.

Разом з тим, певний інформаційний вакуум, недостатній рівень знань й навичок у певних категорій виробників сільськогосподарської продукції та зайнятих у неаграрному секторі не дозволяють повною мірою ефективно спланувати власну діяльність.

Зміни, що відбуваються в країні, змушують органи місцевого самоврядування переглянути підходи щодо розпорядження власними ресурсами та навчитися налагоджувати комунікацію як з бізнесом, який вже здійснює діяльність на тих чи інших територіях, так і з мешканцями громади та потенційними інвесторами.

Сільське населення потребує підвищення власного рівня поінформованості про можливості та потенційні ризики під час ведення прибуткової господарської діяльності, допомоги у подоланні психологічних бар'єрів за умови прийняття рішень з переходу до офіційного ведення бізнесу, а сільські територіальні громади потребують консалтингового супроводу у розумінні впровадження реформ і сприяння у формуванні та просуванні культури підприємництва, починаючи з молоді, створення здорової конкуренції на території й раціонального використання власних ресурсів.

Особливо у сьогоднішній час, коли із 1469 територіальних громад України близько 330 розташовані у районах проведення воєнних (бойових) дій, або перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), належний інформаційний супровід вкрай актуальний. Ці дані не є остаточними, змінюються постійно.

Враховуючи це, в умовах політичного курсу на євроінтеграцію, суттєво зросла необхідність застосування різноманітних інструментів доступу до інформаційних ресурсів та отримання фахових консультацій.

Програму розроблено для підвищення кваліфікації/навчання фахівців територіальних громад з питань аграрного і сільського розвитку, підготовки здобувачів освіти різних спеціальностей (за вибором здобувача), інших зацікавлених осіб з питань сільського розвитку.

Професійне навчання є передумовою успішної реалізації зростального обсягу функцій і повноважень у процесі децентралізації та розбудови територіальних громад.

Мета навчання – сформувати та розвинути професійну компетентність фахівців територіальних громад, відповідальних за сталий розвиток сільської місцевості.

Вищезазначена програма є орієнтовною і розроблена відповідними модулями. Заклади освіти можуть використовувати загалом або окремі модулі відповідно до категорії здобувачів освіти, вносити обґрунтовані зміни у програму та коригувати кількість годин залежно від потреб здобувачів освіти, регіону та актуальності викладених питань.

Завдання для самостійної роботи, питання для підсумкового контролю з кожного модуля розробляє викладач залежно від категорії здобувачів освіти.

Види семінарських занять, структуру, завдання для їх проведення визначає викладач залежно від категорії здобувачів освіти.

Ця програма сприятиме інформуванню про необхідність формування концептуальних підходів до впровадження у територіальних громадах консультанта з питань аграрного та сільського розвитку, опис позиції консультанта з пропозиціями до його базових компетенцій, можливих джерел фінансування такої діяльності та поради щодо налагодження комунікацій з усіма зацікавленими стейкхолдерами. Запровадження посади консультанта відбуватиметься поступово та відпрацьовуватиметься у пілотних проєктах на рівні окремих громад. Крім того робота консультанта має бути спрямована на розширення економічних та соціальних можливостей у громаді, сприяти післявоєнній відбудові територій.

Для участі у навчанні немає обмежень та вимог щодо попередньої підготовки учасників.

Форма навчання: очна, дистанційна.

Освітній процес необхідно організовувати з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій, європейського досвіду та орієнтуватися на вдосконалення освіти і професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок.

В освітньому процесі можуть бути використані інноваційні технології: лекції (авторські методи, лекції «майстер-клас», проблемні лекції), методи і форми активного навчання (метод «малих груп», ділові ігри, «круглий стіл», метод «мозкового штурму», метод нових варіантів, тренінг, навчальні дискусії) тощо.

Для опанування курсу здобувачами освіти, поглиблення знань важливим є проведення практичних занять.

Самостійна робота та творча активність здобувачів освіти допоможе краще засвоїти матеріал курсів

По завершенні вивчення програмного матеріалу, опанування певного інструментарію здобувач освіти має володіти фаховими компетентностями:

- поняття сільської території, сільської місцевості, села та їхні складові;
- сталий розвиток, «сільський розвиток»;
- європейська спільна аграрна політика та сільський розвиток;
- державна стратегія регіонального розвитку;
- концепція розвитку сільських територій в Україні;
- місцеві програми та плани сільського розвитку;
- поняття малого та середнього підприємництва;
- види сільськогосподарських підприємств в Україні;
- правові засади діяльності фермерських господарств;
- стан розвитку фермерських господарств;
- сімейні фермерські господарства як інститут аграрного підприємництва;
- особисті селянські господарства;
- тваринництво та його вплив на сільський розвиток;
- рослинництво та його вплив на сільський розвиток;
- органічне сільське господарство як напрям розвитку фермерства;
- стан, проблеми та динаміка розвитку сільськогосподарських кооперативів, закордонний досвід сільськогосподарської кооперації;
- приклади успішних кооперативів, кооперативних об'єднань;
- сільська інфраструктура як об'єкт сільського підприємництва;
- традиційні (народні) ремесла;
- народні художні промисли;
- поняття сільського зеленого туризму як інноваційний ресурс розвитку громад;
- чинники впливу на навколишнє середовище та їхні наслідки;
- відповідальність за порушення екологічного законодавства;
- зміна клімату та його вплив на сільське господарство і сільську місцевість;
- енергоощадні та ресурсощадні технології для сільського господарства і сільського розвитку;
- інноваційність сільського розвитку;
- сільське та сільськогосподарське дорадництво;
- підтримка фермерських господарств і сільськогосподарських обслуговуваних кооперативів;
- регіональний менеджмент, маркетинг.

Підсумковою формою контролю може бути залік, співбесіда, обмін досвідом роботи, написання реферату, презентація проєктної роботи тощо.

Зауваження та пропозиції щодо змісту освітньої програми просимо надсилати на адресу:

Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»,

тел. (044) 241-11-57.

вул. Смілянська, 11, м. Київ, 03151,

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА КУРСУ

Модуль		Змістовий модуль		Обсяг годин			
№ з/п	назва	№ з/п	назва	лекції	практичні (семінарські) заняття	самостійна робота	разом
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Сільський розвиток і аграрна політика	1.1.	Сільський розвиток: основні поняття, сутність, генезис та еволюція	2	-		2
		1.2.	Сталий розвиток	5	2	2	9
		1.3.	Європейська спільна аграрна політика та сільський розвиток	5	2	1	8
		1.4.	Українська політика сільського розвитку	2	-	2	4
		Всього за модуль 1			14	4	5
2.	Менеджмент та маркетинг у громаді	2.1.	Управління громадою	7	3	1	11
		2.2.	Маркетинг у громаді	6	-	1	7
		2.3.	Формування іміджу громади	7	3	2	12
		Всього за модуль 2			20	6	4
3.	Стратегічне планування сільського розвитку	3.1.	Стратегічне планування як інструмент державної політики	3	-	1	4
		3.2.	Розробка стратегії розвитку сільської громади	7	3	3	13

Модуль		Змістовий модуль		Обсяг годин			
№ з/п	назва	№ з/п	назва	лекції	практичні (семінарські) заняття	самостійна робота	разом
1	2	3	4	5	6	7	8
		3.3.	Реалізація стратегії розвитку сільської громади	8	3	3	14
	Всього за модуль 3			18	6	7	31
4.	Земельні відносини та сільський розвиток	4.1.	Особливості розвитку земельних відносин	5	-	1	6
		4.2.	Специфіка використання земельних ресурсів в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи	5	2	2	9
	Всього за модуль 4			10	2	3	15
5.	Фінансові ресурси об'єднаної територіальної громади	5.1.	Джерела фінансових ресурсів об'єднаної територіальної громади	10	3	3	16
		5.2.	Інвестиції як інструмент розвитку громади	10	2	3	15
		5.3.	Кредитні механізми фінансування	6	2	3	10
		5.4.	Грантові ресурси	10	3	3	16
	Всього за модуль 5			36	10	11	57
6.	Управління проектами в умовах	6.1.	Фандрейзинг для сільського розвитку	5	3	2	10
		6.2.	Прикладні аспекти управління проектами	4	1	2	7

Модуль		Змістовий модуль		Обсяг годин			
№ з/п	назва	№ з/п	назва	лекції	практичні (семінарські) заняття	самостійна робота	разом
1	2	3	4	5	6	7	8
	сільського розвитку	6.3.	Реалізація проекту. Контроль. Звітність для донорів	10	3	2	15
Всього за модуль 6				19	7	6	32
7	Розвиток сільського підприємництва	7.1.	Форми організації аграрного бізнесу	2	-	2	4
		7.2.	Фермерські господарства	5	2	2	9
		7.3.	Особисті селянські господарства	5	2	2	9
		7.4.	Агрохолдинги	2	1	1	4
		7.5.	Агропромисловий комплекс об'єднаної територіальної громади	3	1	2	6
		7.6.	Кооперація як інструмент сільського розвитку	5	1	2	8
		7.7.	Несільськогосподарське підприємництво у сільській місцевості	5	1	2	8
		7.8.	Органічне сільське господарство	5	2	2	9
		7.9.	Нішеве сільське господарство	5	1	2	8
Всього за модуль 7				37	11	17	65
8.	Інноваційність сільського розвитку	8.1.	Інновації для сільського розвитку	5	2	2	9
		8.2.	Сільськогосподарське дорадництво	5	2	2	9
Всього за модуль 8				10	4	4	18

Модуль		Змістовий модуль		Обсяг годин			
№ з/п	назва	№ з/п	назва	лекції	практичні (семінарські) заняття	самостійна робота	разом
1	2	3	4	5	6	7	8
9.	Соціальні та екологічні аспекти сільського розвитку	9.1	Соціальна відповідальність бізнесу	3	1	1	5
		9.2	Екологія і сільський розвиток	5	1	2	8
		9.3	Соціальна інфраструктура громад	5	1	2	8
Всього за модуль 9				13	3	5	21
Підсумкове заняття					8		8
Всього годин				177	61	62	300

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОПИС КУРСУ

МОДУЛЬ 1. СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК І АГРАРНА ПОЛІТИКА

1.1. Сільський розвиток: основні поняття, сутність, генезис та еволюція

Поняття «розвиток», сільської території, сільської місцевості, села та їхні складові.

Основні поняття, генезис та еволюція сільського розвитку. Сучасні тенденції сільського розвитку.

Регіональний розвиток. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Стратегічні цілі розвитку об'єднаної територіальної громади.

1.2. Сталий розвиток

Поняття сталий розвиток, його парадигма. Сталість як інтеграція екологічних, економічних та соціальних взаємозв'язків. Принципи концепції сталого розвитку.

Передумови та виклики цілей сталого розвитку. Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Реалізація цілей сталого розвитку в адміністративній діяльності на місцевому і регіональному рівні.

Формування якісно нової моделі сільського розвитку, базованій на реалізації економічного та інтелектуального потенціалу сільських громад. Використання принципу інклюзивності розвитку територій, економічного зростання, який охоплює усі сфери життя сільських громад і дозволяє отримати відчутні для кожної людини позитивні зміни якості життя та добробуті.

Практичні заняття

Виконання практичного проєкту (колегіальний кучинг) представлення своїх територіальних громад, визначення актуальних викликів, проблем узв'язку з територіальною реформою.

Розробка проєкту статуту об'єднаної територіальної громади.

1.3. Європейська спільна аграрна політика та сільський розвиток

Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП ЄС). Правова основа, мета, цілі, механізми та майбутнє САП ЄС. САП: розвиток сільської місцевості 2021-2027 років.

Інституції сільського розвитку в ЄС.

Сільське господарство та сільський розвиток у країнах – членах ЄС.

Практичні заняття

Застосування європейських підходів до формування та реалізації політики сталого сільського розвитку в Україні

1.4. Українська політика сільського розвитку

Огляд політики сільського розвитку в Україні.

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС.

Правові аспекти сільського розвитку.

Децентралізація та сільський розвиток.

МОДУЛЬ 2. МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ У ГРОМАДІ

2.1. Управління громадою

Механізми взаємодії громади з органами публічної влади на місцевому рівні, районної та обласної влади. Налагодження комунікації органів влади та мешканців.

Взаємодія між громадами (міжмуніципальне співробітництво громад).

Співпраця місцевого самоврядування та бізнесу.

Розвиток та управління трудовими ресурсами в громаді.

Управління земельними ресурсами в умовах реформи місцевого самоврядування. Земля як просторовий операційний базис та безпосередній чинник виробництва. Сутність та складові земельних ресурсів територіальної громади.

Повноваження органів місцевого самоврядування в сфері земельних відносин.

Сприяння соціально-економічній адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах, державна підтримка, заходи та практичні дії на рівні громади.

Практичні заняття

Аналіз трудових ресурсів: вікова структура, трудова міграція, показники забезпеченості елементами соціальної і виробничої інфраструктури, рівень грошових доходів населення, рівень безробіття, частка промисловості у створенні валової доданої вартості, структура виробництва, питома вага різних галузей, реформування відносин власності, реструктуризація підприємств.

2.2. Маркетинг у громаді

Сутність територіального маркетингу. Мета, цілі, завдання, принципи, функції, економічний сенс маркетингу територій об'єднаної територіальної громади.

Гендерна рівність та комплексний гендерночутливий підхід у роботі територіальних громад. Гендерний аспект у стратегуванні та плануванні розвитку громади.

Маркетингові дослідження територій. Пошук територіальної ідентичності. Маркетингова комунікація. Розробка платформи бранда, його концепція. Розробка елементів комплексу маркетингу територій.

Територіальний продукт, ціна, локалізація та його просування. Маркетингове середовище території об'єднаної територіальної громади.

Ресурси території, соціально-економічний стан об'єднаної територіальної громади.

Регіональні особливості розвитку сфери малого та середнього підприємництва. Інституційні засади розвитку малого та середнього підприємництва.

Перспективи розвитку сфери малого та середнього підприємництва громади.

2.3 Формування іміджу громади

Цільові групи (ринки), споживачі територій. Сегментація в територіальному маркетингу. Функція потреб. Позиціонування і диференціація території.

Маркетингові дослідження в територіальному маркетингу об'єднаної територіальної громади. Структура проведення маркетингового дослідження.

Комплексне оцінювання конкурентоспроможності об'єднаної територіальної громади. Методи оцінювання рівня її соціально-економічного розвитку.

Просування території: брендинг території і робота з репутацією. Основи ефективності для брендингу територій. Розробка платформи і концепції бранда. Стратегії маркетингу. Диверсифікація. Комплекс маркетингових комунікацій. Планування маркетингових комунікацій. Методи розрахунку бюджету на маркетингові комунікації.

Створення передумов для утворення і розвитку спроможних громад. Рецепт успішної громади, умови успіху.

Статистична та аналітична інформація щодо розвитку бізнесу.

Засади проведення експрес-аналізу. Комунікаційна складова. Етапи проведення експрес-аналізу. Доведення результатів експрес-аналізу до відома зацікавлених сторін.

Практичні заняття

Формування іміджу міста (селища, громади).

Створення бранда, репутації міста (селища, громади).

Розробка консолідованого документа, який містить повну інформацію про бренд міста (селища, громади) задля покращення його впізнаваності та

поінформованості про нього серед потенційних клієнтів (інвесторів, туристів, партнерів).

Відображення ідентичності й унікальності міста (селища, громади) для задоволення запитів її споживачів.

Оцінювання конкурентоспроможності об'єднаної територіальної громади.

Ознайомлення із зразками кращих брендів громад.

МОДУЛЬ 3. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

3.1. Стратегічне планування як інструмент державної політики

Стратегічне планування як елемент регіонального розвитку в світі.

Впровадження стратегічного планування в Україні, його особливості в сільській місцевості.

3.2. Розробка стратегії розвитку сільської громади

Методологія стратегічного планування. Підготовка стратегії розвитку. Етапи стратегічного планування. Врахування інтересів мешканців, бізнесу та влади в стратегії розвитку.

Інструменти планування моделей місцевого економічного розвитку. Успішні кейси моделей місцевого економічного розвитку.

Територіальні ресурси об'єднаної територіальної громади. Правове забезпечення просторового розвитку територій. Основні планувальні документи просторового розвитку територій

План соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади. Підготовка плану реалізації стратегії розвитку.

Екологічне оцінювання в стратегічному плануванні та інші супровідні документи.

Практичні заняття

Підготовка плану соціально-економічного розвитку громад.

Розробка стратегії сталого розвитку, довгострокових програм аграрного сектору та охорони навколишнього природного середовища країни, інших програм.

3.3. Реалізація стратегії розвитку сільської громади

Місцеві програми та виконання плану реалізації стратегії розвитку: як правильно збудувати процес і вийти на необхідний результат. Моніторинг і коригування стратегії розвитку під час реалізації.

SWOT-аналіз.

Залучення сільського населення до процесів розробки стратегій розвитку сільських територій.

Практичні заняття

Визначення механізму моніторингу і оцінювання результативності реалізації плану розвитку громад.

МОДУЛЬ 4. ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ ТА СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК

4.1. Особливості розвитку земельних відносин

Світовий досвід управління земельними ресурсами.

Земельна реформа в Україні. Земельна політика та сільський розвиток.

Завдання та структура землеустрою в Україні.

Ринок землі в Україні.

4.2. Специфіка використання земельних ресурсів в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи

Управління земельними ресурсами в умовах реформи місцевого самоврядування.

Управління землями сільськогосподарського призначення, комунальної власності.

Земля як просторовий операційний базис та безпосередній чинник виробництва.

Роль об'єднаних територіальних громад у системі просторового планування України. Основні планувальні документи просторового розвитку територій.

Сутність та складові земельних ресурсів територіальної громади.

Повноваження органів місцевого самоврядування в сфері земельних відносин.

Ринковий, інвестиційний та бюджетний потенціали земельних ресурсів територіальної громади.

Практичні заняття

Аналіз категорії земель за цільовим призначенням, що розташовані в межах населених пунктів.

МОДУЛЬ 5. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

5.1. Джерела фінансових ресурсів об'єднаної територіальної громади

Джерела та механізми фінансування об'єднаних територіальних громад.
Податки та збори.

Державна підтримка регіонального розвитку. Державний фонд регіонального розвитку.

Місцеві фінанси та бюджетна децентралізація. Місцеві цільові програми. Субвенції.

Партисипативне бюджетування.

Практичні заняття

Аналіз основних тенденцій, проблем фінансування розвитку громад та використання коштів для надання підтримки.

Виокремлення пріоритетних напрямів щодо підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами об'єднаних територіальних громад.

Аналіз процесу формування бюджету розвитку громади.

Аналіз державних програм допомоги малому і середньому підприємству.

5.2. Інвестиції як інструмент розвитку громади

Види інвестицій, шляхи їх залучення. Джерела інвестицій. Інвестиційний клімат. Жорсткі і м'які чинники інвестиційного клімату. Інвестиційна нерухомість, технічні, економічні та правові аспекти. Прямі іноземні інвестиції в Україні.

Інвестиції та їх вплив на конкурентоспроможність об'єднаних територіальних громад. Інвестиційний клімат та сприятливе бізнес-середовище в громаді. Формування збалансованих економічних взаємовідносин між усіма учасниками інвестиційного процесу.

Інституції, що забезпечують просування інвестиції в громаду. Агенції регіонального і місцевого розвитку для залучення інвестицій.

Індустріальні парки.

Інвестиційний паспорт, покроковий план формування, його зміст, завдання для створення позитивного іміджу території в очах потенційних інвесторів і максимально ефективного інформування зовнішнього бізнес-середовища про інвестиційні можливості території, просування на зовнішній рівень – до потенційних зовнішніх інвесторів.

Заходи для розробки інвестиційного паспорта: розробка структури інвестиційного паспорта; збір статистичної інформації, визначення конкурентних переваг та можливих об'єктів для інвестування; здійснення детального дослідження об'єктів для інвестування, розробка концепцій інвестиційних проєктів; розробка дизайн-макету і виконання верстки документа, переклад на іноземні мови.

Практичні заняття

Розроблення інвестиційного паспорта громади: аналізування ресурсного потенціалу території, оцінювання сильних та слабких сторін, потреб та потенціалу території, визначення конкурентних переваг та пріоритетних напрямів розвитку, проведення інвентаризації інвестиційно привабливих об'єктів.

5.3. Кредитні механізми фінансування

Поняття спроможної громади.

Переваги та ризики кредитних джерел фінансування місцевого соціально-економічного розвитку.

Кредити банківських та інших фінансових установ.

Облігаційні, вексельні, казначейські позики.

Взаємні позики органів місцевого самоврядування. Місцеві запозичення.

Практичні заняття

Аналіз кредитоспроможності громад.

Підготовка проєктів заявки, договору для отримання кредиту.

5.4. Грантові ресурси

Характеристика грантових конкурсів. Інформаційні джерела грантрайтингу. Особливості управління проєктом. «трикутник проєкту». Перше звернення до грантодавця (лист-запит до донора). Заявка на грант. Загальна структура апікаційної форми та її основні види. Основні функції заявки.

Міжнародна технічна допомога, гранти міжнародних донорських організацій, благодійних внесків та пожертв.

Гранти, спрямовані на розвиток місцевої економіки в рамках проєктів корпоративної соціальної відповідальності, що підтримуються інституціями приватного сектору, які здійснюють свою діяльність на відповідній території та Україні.

Гранти для тепличного господарства, садівництва, ягідництва та виноградарства.

Грантова допомога у формі грошових коштів (безповоротні гранти) і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надають українським реципієнтам на безповоротній основі.

Практичні заняття

Підготовка проєкту заявки для участі у грантових програмах.

6. УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

6.1. Фандрейзинг для сільського розвитку

Сутність фандрейзингу. Структура проєкту. Скерованість проєкту щодо вирішення конкретної проблеми у конкретній сфері. Основні види проєкту. Проєкт, бізнес-план та техніко-економічне обґрунтування інвестицій.

Управління проєктами та м'які навички: комунікація, консалтингова методологія, цифрова компетенція.

Міжнародні проєкти та програми для малого та середнього бізнесу.

Сутність та форми донорської допомоги, правові засади здійснення міжнародної технічної допомоги. Джерела правового регулювання міжнародної технічної допомоги. Залучення міжнародної технічної допомоги. Окремі проєкти та програми, представлені на території України за підтримки Європейського Союзу, іноземних держав та інших міжнародних

Аграрні програми і проєкти для сільського розвитку.

Практичні заняття

Аналіз фандрайзингової діяльності у громадах.

6.2. Прикладні аспекти управління проєктами

Основи написання проєктів. Формування проєктного партнерства.

Планування проєкту. Розробка структурного плану проєкту. Підготовка проєктної заявки. Управління ризиками проєкту. Планування послідовності здійснення проєктних задач. Планування персоналу. Техніка і методи планування послідовності дій проєкту. Оглядове планування. Оцінювання ризиків у проєкт. Здійснення поточного та проміжного контролю за реалізацією проєкту. зворотний зв'язок.

Практичне заняття

Пошук ресурсів (людей, устаткування, інформації, часу, грошей тощо) для реалізації проєкту та / або підтримання існування організації.

6.3. Реалізація проєкту. Контроль. Звітність для донорів

Особливості процесу реалізації проєкту. План-графік. Комунікація. Поточні корективи. Суть процесу контролю проєкту. Моніторинг проєкту.

Вимірювання прогресу виконання робіт проєкту. Особливості формування звітності за проєктом. Загальні вимоги здійснення звітності перед донорами. Управління якістю проєктів.

Практичні заняття

Складання звіту про виконання проєкту.

МОДУЛЬ 7. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

7.1. Форми організації аграрного бізнесу

Місце аграрної галузі в національній економіці України. Види сільськогосподарських підприємств в Україні.

Суб'єкти господарювання:

- господарські організації державні, комунальні та інші підприємства, юридичні особи;
- громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працівників та доходів від будь-якої діяльності:

- малого підприємництва;
- мікропідприємництва;
- середнього підприємництва;
- великого підприємництва.

7.2. Фермерські господарства

Фермерські господарства. Правові засади діяльності фермерських господарств. Землі фермерського господарства. Стан розвитку фермерських господарств.

Сімейні фермерські господарства як новий інститут аграрного підприємництва.

Підтримка фермерських господарств.

Практичні заняття

Опис та аналіз діяльності фермерського господарства.

7.3. Особисті селянські господарства

Поняття особистого селянського господарства, його функції та діяльність. Розмір земельної ділянки. Права членів особистого селянського господарства.

Державна підтримка особистих селянських господарств.

Практичні заняття

Опис та аналіз діяльності особистого селянського господарства

7.4. Агрохолдинги

Визначення агрохолдингів, їх взаємодія з територіальними громадами.

Створення агрохолдингів. Найбільші агрохолдинги України. Рейтинг агрохолдингів за кількістю землі.

Види сільськогосподарської продукції, що виробляють агрохолдинги, та послуги, які вони надають.

Практичне заняття

Опис та аналіз діяльності агрохолдингу.

7.5. Агропромисловий комплекс об'єднаної територіальної громади

Формування агропромислового кластера громади на основі сільськогосподарських підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції (рослинництво, тваринництво), підприємств з перероблення сільськогосподарської продукції. Агропромисловий потенціал галузі сільського господарства.

Провідні сільськогосподарські підприємства громади, види сільськогосподарської продукції, яку виробляють.

Практичне заняття

Ознайомлення з переліком підприємств агропромислового комплексу громади, показниками їх роботи.

7.6. Кооперація як інструмент сільського розвитку

Сільська кооперація: світовий досвід та українські реалії. Законодавство про кооперацію. Стан, проблеми та динаміка розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Внесок місцевих влад та сільських громад у розвиток кооперативів. Інформаційна підтримка процесу створення, аналізу діяльності кооперативів.

Закордонний досвід сільськогосподарської кооперації.

Приклади успішних кооперативів, кооперативних об'єднань: вітчизняний досвід.

Практичне заняття

Вивчення можливостей сприяння розвитку сільськогосподарських кооперативів у громадах.

7.7. Несільськогосподарське підприємництво у сільській місцевості

Диверсифікація економіки сільської місцевості. Сільська інфраструктура як об'єкт сільського підприємництва.

Традиційні (народні) ремесла. Народні художні промисли.

Виробництво продукції з географічним маркуванням.

Сільський зелений туризм, поняття та розвиток в Україні. Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба».

Партнерство громади та суб'єктів підприємницької діяльності.

Практичне заняття

Опис можливостей розвитку економіки громади (ландшафти, природні об'єкти, культурні, історичні, етнічні традиції, мережа туристично-рекреаційних та санаторно-лікувальних закладів тощо)

Створення рекламно-інформаційного продукту рекреаційно-туристичного комплексу.

Аналіз відносин між громадою та місцевими підприємцями.

Вдосконалення та розробка нових туристичних маршрутів.

7.8. Органічне сільське господарство

Органічне сільське господарство як напрям розвитку фермерства. Законодавство України про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції і сировини.

Національний сертифікаційний орган «Органік Стандарт».

Органічне землеробство. Екологічно чиста продукція, її значення для харчування людини.

Ефективне використання наявних ресурсів органічних добрив.

Використання місцевих сировинних ресурсів для підвищення родючості ґрунтів. Запровадження режимів мінімізації обробітку ґрунту.

Експорт сертифікованих органічних продуктів.

Галузі органічного виробництва.

Перелік речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати під час органічного виробництва.

Сертифікація виробників органічної продукції.

Маркування органічної продукції.

Державна підтримка виробників органічної продукції.

Практичні заняття

Підготовка плану рекламної кампанії серед фермерських господарств щодо вирощування органічної продукції.

7.9. Нішеве сільське господарство

Види нішевих культур, найприбутковіші нішеві напрями. Український ринок нішевих культур: стан і перспективи.

Економічний і експортний потенціал виробництва нішевих культур. Фінансова підтримка виробництва нішевих культур.

Практичне заняття

Аналіз можливостей виробництва нішевої продукції підприємцями громади.

МОДУЛЬ 8. ІННОВАЦІЙНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

8.1. Інновації для сільського розвитку

Економічна сутність інновацій, їх класифікація. «Ноу-хау» та «розробка», різниця між ними. Інновації, інформація, знання як чинники успішності сільського розвитку.

Удосконалення системи передачі знань та інновацій для розвитку сільського господарства і сільських територій. Принципи, джерела та чинники фінансування інновацій. Інноваційний процес.

Законодавство України про інноваційну діяльність.

Інформаційні системи для сільського розвитку. Інформаційне забезпечення суб'єктів підприємницької сільськогосподарської діяльності.

Європейська мережа сільського розвитку – центр обміну інформацією про те, як політика, програми, проєкти та інші ініціативи працюють у сільській місцевості.

Українська мережа сільського розвитку, її завдання та мета. Диджиталізація. Інтелектуалізація сільського господарства – Farming 4.0.

Практичні заняття

Оцінювання ефективності інноваційного проєкту та інноваційних інвестицій у громадах.

Аналіз інноваційних процесів у фермерських господарствах.

8.2. Сільськогосподарське дорадництво

Просвітництво та освіта для сільського розвитку. Формування інноваційності сільських громад, системи управління освітою в громадах. Соціальні інновації в системі сільського розвитку.

Сільське та сільськогосподарське дорадництво. Консультування – ключовий механізм поширення інформації, знань та досвіду. Основні цілі та завдання дорадчої діяльності. Система консультування фермерів (дорадництва). Основні завдання консультанта щодо застосування інформаційних технологій у дорадчій діяльності.

Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб.

Законодавство України про сільськогосподарську дорадчу діяльність. Державна підтримка дорадчих служб в Україні. Концепція формування державної системи сільськогосподарського дорадництва.

Консалтингові послуги, їх головне завдання.

Практичні заняття

Підготовка навчальних заходів в дорадчій діяльності для передачі досвіду передових господарств і впровадження інновацій у сільське господарство.

Підготовка плану створення дорадчої служби у громадах.

МОДУЛЬ 9. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

9.1. Соціальна відповідальність бізнесу

Поняття, типологія та чинники формування соціальної відповідальності бізнесу. Соціальна відповідальність бізнесу як система цінностей, заходів і процесів, що мають на меті поширення позитивного впливу діяльності компанії в економічній, екологічній, соціальній сферах як усередині організації, так і в довкіллі.

Основні характеристики соціальної відповідальності бізнесу. Реалізація соціально відповідальних стратегій.

Закордонний досвід. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні.

Практичне заняття

Опис практики соціальної відповідальності бізнесу.

9.2. Екологія і сільський розвиток

Довкілля як складова сталого сільського розвитку. Чинники впливу на навколишнє середовище та їхні наслідки. Сільське господарство та довкілля.

Правові аспекти збереження сільського середовища. Екологічний паспорт громади. Поводження з побутовими відходами.

Зміна клімату та його вплив на сільське господарство і сільську місцевість. Енерго- та ресурсощадні технології для сільського господарства і сільського розвитку. Внесок сільських громад у збереження навколишнього середовища.

Запобігання забрудненню гнойовими стоками різних водойм, річок і підгрунтових вод у зонах тваринницьких ферм.

Адаптація екологічних стандартів у галузі тваринництва України до відповідних норм Європейського Союзу.

Збалансування особистих інтересів окремих людей та загальних інтересів локальної громади щодо захисту природного середовища, соціального згуртування та економічного зростання. Формування та імплементація інклюзивної моделі розвитку сільських громад.

Збереження екобалансу території та поліпшення продуктивних властивостей сільськогосподарських угідь.

Практичне заняття

Аналіз впливу чинників на довкілля з використанням ландшафтного (басейнового) підходу (промисловості, сільськогосподарського комплексу, виробничої інфраструктури, туристично-рекреаційної галузі, розміщення та утилізації відходів, еродованість земель).

Аналізі природної екологічної системи території, рівня сукупного прояву небезпечних геологічних процесів (зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозія, карсти, підвищена сейсмічність).

Вивчення наявності та стану очисних споруд, технічних можливостей з очищення питної води і забезпечення нею в достатній кількості населення.

9.3. Соціальна інфраструктура громад

Роль та значення інфраструктури для сільських територій. Основні проблеми розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад.

Забезпечення та сприяння розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Забезпечення потреб сільських жителів, суб'єктів економічної діяльності, установ й організацій у сільській місцевості якісними автомобільними дорогами, об'єктами дорожньої інфраструктури, транспортними, медичними, освітніми та іншими послугами.

Практичне заняття

Опис кращих практик роботи об'єктів соціально інфраструктури.

Аналіз діяльності об'єктів соціальної інфраструктури територіальних громад.

Вивчення потреб громади у соціальних послугах.

ПІДСУМКОВЕ ЗАНЯТТЯ

Обговорення викликів сьогодення для об'єднаних територіальних громад.
Розгляд питань щодо застосування викладеного змісту програми на практиці.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Закони України:

Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР);

Кодекс законів про працю (від 10.12.1971 № 322-VIII);

Земельний кодекс України (від 25.10.2001 № 2768);

Про сільськогосподарську кооперацію (від 21 липня 2020 року № 819-IX);

Про сільськогосподарську дорадчу діяльність (від 17.06.2004 № 1807);

Про місцеве самоврядування в Україні (21.05.1997 № 287);

Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (від 10.07.2018 № 2496-VIII);

Про колективні договори і угоди (від 1.07.1993 № 3356-XII);

Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві (17.10. 1990 № 400-XII);

Про охорону праці (від 14.10.1992 №2694-XII);

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (від 23.09.1999 № 1105-XIV);

Про охорону навколишнього природного середовища (від 25.06.1991 № 1264-XII);

Про зайнятість населення (від 05.07.2012 № 5067-VI);

Про фермерське господарство (від 19.06.2003 № 973);

Про державну підтримку сільського господарства України (від 24.06.2004 № 1877);

Про особисте селянське господарство (від 15.05.2003 № 742);

Про кооперацію (від 10.07.2003 № 1087-IV);

Про кредитні спілки (від 20.12.2001 № 2908-III);

Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні (від 22.03.2012 № 4618-VI);

Про народні художні промисли (від 21.06.2001 № 2547-III);

Про туризм (від 15.09. 1995 № 324/95-ВР);

Про охорону земель (19.06. 2003 № 962-IV);

Про альтернативні джерела енергії (від 20. 02. 2003 № 555-IV);

Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції (від 14.01.2000 № 1393-XIV);

Про державний контроль за використанням та охороною земель (від 19.06.2003 № 963-IV);

Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів (від 31.05.2007 № 1103-V);

Про екологічний аудит (від 24. 06. 2004 № 1862-IV);

Про екологічну мережу України (від 24. 06. 2004 № 1864-IV);

Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами (від 14.09. 2000 № 1947-III);

Про затвердження загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів (від 22. 03. 2001 № 2333-III);
Про землеустрій (від 22.05. 2003 № 858-IV);
Про зону надзвичайної екологічної ситуації (від 13.07. 2000 № 1908-III);
Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності (від 5.04. 2007 № 877-V);
Про пестициди та агрохімікати (2.03. 1995 № 86/95-ВР);
Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення (від 10.01. 2002 № 2918-III);
Про поводження з радіоактивними (від 30.06. 1995 № 255/95-ВР);
Про інноваційну діяльність (від 14.01.2013 № 2003);
Про інформацію (від 2.10. 1992 .№ 2657-XII);
Про охорону прав на зазначення походження товарів (від 16.06. 1999 № 752-XIV).

2. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (від 30.09.2019 № 722).

3. Постанови Кабінету Міністрів України:

Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (від 5.08. 2020 р. № 695);

Деякі питання надання грантів бізнесу (від 21.06. 2022 № 738);

Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (від 7.02. 2018 № 107);

Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів (від 17.09. 1996. № 1147);

Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств (від 7 лютого 2018 № 106).

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України:

Про схвалення Концепції розвитку сільських територій (від 23.09.2015 № 995-р.);

Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (18.08. 2017 № 605-р);

Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» (від 06.12. 2017 № 878-р);

Про схвалення Концепції реалізації Державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року (від 7.12. 2016 № 932-р);

Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій (від 19. 07. 2017 № 489-р).

5. Накази Міністерства аграрної політики та продовольства України:

Деякі питання реалізації Порядку надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (від 12 липня 2022 № 447);

Деякі питання реалізації Порядку надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства (від 12 липня 2022 № 449).

6. Аспекти сільського розвитку. Вісник інституту сільського розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icp.org.ua/ukr/press/zhurnal/>
7. Активізація сільських районів та розвиток традиційних продуктів / за ред. А. Боровська, Б. Кухарська. – Фонд допомоги програми для сільського господарства, 2010. – 15 с.
8. Берданова О. В. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. / [О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, В. С. Колтун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – Київ : – 2017. – 129 с.
9. Бородіна О.М. Соціальні інновації в системі сільського розвитку: концептуальні підходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1339034 2.
10. Борщ Г. А. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. [Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Ігнатенко, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Юзефович] – Київ : – 2017. – 107 с.
11. Види народних ремесел та художніх промислів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/11525/>.
12. Воробей В. Посібник «Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: корисні поради та кращі практики» https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/717/MER_2021_WEB.pdf
13. Горішевський П. А. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. А. Горішевський. В. П. Васильєв. Ю. В. Зінько. – Івано-Франківськ : Місто Н.В., 2003. – 144 с.
14. Європейська модель інвестиційного забезпечення політики сільського розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/Roman%20Korinets/Downloads/73-169-1-SM.pdf>.
15. Зінько Ю.В. Сільський туризм : навч. посіб. / Ю.В.Зінько, М.И. Рутинський. – Київ : Знання, 2006. – 271 с.
16. Киричевський І. Словник кооперації, або що треба знати початківцю? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/slovnik-kooperacii-abo-so-treba-znati-pocatktivcu>.
17. Корінець, Р.Я. та ін. Інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: посібник для тих, хто хоче розвивати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи / Р.Я. Корінець [ред.], М.Й. Малік, Я.Я. Рибак, І.Я. Паньків, В.І. Приймич, М.В. Петер, В.П. Горьовий, І.Ф. Томич. – Київ : Едельвейс, 2015. – 144 с.– Режим доступу: http://www.coor-union.org.ua/wp-content/uploads/AFZU_v04.pdf.
18. Корінець Р.Я. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді / Інститут сільського розвитку. – Київ, 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.dorada.org.ua/files/Knygy_z_dorady/Silskohosopdarske%20counseling%20FAQ%20vidpovid.pdf.

- 19.** Кульчій І.М. Концепція Leader як умова забезпечення сталого розвитку сільських територій: правовий аспект [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7624/1/Kulchiy_223_225.pdf
- 20.** Лозко Г. С. Види народних ремесел та художніх промислів // Українське народознавство. – Київ : 1995. – 269 с..
- 21.** Лужанська Т.Ю. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи: навч. посіб. / Т. Ю Лужанська, С. С. Махлинець, Л.І. Тебляшкіна ; за ред. проф. І.М. Волошина. – Київ : Кондор, 2008. – 385 с.
- 22.** Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики 2019 рік, Київ <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf>.
- 23.** Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2017.
- 24.** Осередки народних промислів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://made-in-ukraine.info/oseredky-narodnykh-promysliv-ukrayiny/>.
- 25.** Посібник для досягнення Цілей Сталого Розвитку в сфері бізнесу, 2019, – 30 с.
- 26.** Посібник «Методологія проведення експрес-аналізу місцевого бізнес-клімату». О. Демченкова, Б. Мосунов. http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/EBA_Guide.pdf
- 27.** Практичний інструментарій управління землями об'єднаних територіальних громад. На замовлення Проєкту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку», 2017, – 80 с.
- 28.** Путівник керівника. Успішна громада: надання якісних послуг громадянам та сприяння сталому розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/12056>.
- 29.** Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» / В. Васильєв, П. Горішевський, Ю. Зінько та ін. – Київ : Дім. сад. город, 2009. – 32 с.
- 30.** Продукти із географічним зазначенням в Україні – сьогодення та перспективи розвитку / [Р. Я. Корінець, В. М. Терес, Ю. О. Бакун та ін.] // Теорія і практика ринків, 2011. – 38–39 с.
- 31.** Посібник з підготовки проєктів. <http://enefcities.org.ua/upload/files/Posibnyk.pdf>.
- 32.** Сільський зелений туризм – від роз'єднаних садиб до територіальних кластерів / [В. Васильєв, О. Гафурова, Ю. Зінько та ін.]. – Київ: ГО "Спілка сільського зеленого туризму", 2017. – 60 с.
- 33.** Сільська дорожня карта. Місія з підтримки сталого розвитку європейських сіл та сільських громад [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.landentwicklung.org/assets/Uploads/PDFs/Roadmap-Deutsch-beschnitten.pdf>
- 34.** Стратегія сталого розвитку природи та суспільства : навч.-метод. посіб. / Приліпко В.А., Боголюбов В.М., Піскун А.Е. – Київ : 2008.– 120 с.

- 35.** Соціально-економічний розвиток сільських територій : навч. посіб./ В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, Т.І. Балановська, В.М. Вакараш, Л.В. Ярема, – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М.
- 36.** Сільський розвиток [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://urdn.org/silskij-rozvitok/>
- 37.** Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання ХХІ ст. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/273-stalyi-rozvytok-yak-paradygma-suspilnogo-zrostannya-21-st.>
- 38.** Стратегія сталого розвитку України до 2030 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Sustainable-Dev-Strategy-for-Ukraine-by-2030.html>.
- 39.** Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху. Практичний посібник/ І.Ф. Томич, Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко. – Київ: ТОВ «ВП» Едельвейс», 2013. – 96с. – Режим доступу: http://www.dorada.org.ua/images/Analytics/Library_for_cooperators/NAAASU_Brochura-COOP-vnutr.pdf
- 40.** Створюємо кооперативи – розвиваємо село [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.topnews.in.ua/ukraine/4565-create-cooperatives-developing-village.html>.
- 41.** Словник-довідник з дорадництва. / Кальна-Дубінюк Т.П., Корінець Р.Я., Кудінова І.П., Рибак Л.Х., Хвалінська А.С. – Львів: НВФ «Українські технології», 2008. – 208 с.- Режим доступу до ресурсу: http://www.dorada.org.ua/files/Knygy_z_dorady/Slovnyk_dovidnyk%20of%20doradnytstva.pdf
- 42.** Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. Д-ра екон. наук, чл.кор. НАНУ О. М. Бородіної, д-ра наук, чл. кор. УААН І. В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – Київ : 2010. – 376 с.
- 43.** Українська мережа сільського розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://urdn.org/>
- 44.** Українське тематичне село запрошує! Порадник для вчителів, організаторів екскурсій та розваг [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://frdl.etechnologie.pl/wp-content/uploads/2015/12/UKRAINSKE_TEMATYCHNE_SELO_ZAPROSHUE.pdf.
- 45.** Фандрейзинг. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/4fundbwwweb1.pdf>.
- 46.** Цілі сталого розвитку та Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.
- 47.** Центр лозоплетіння, Іза [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68110_centra-lozopleteniya-iza.htm.
- 48.** Як розробити бізнес-план багатофункціонального сільського обслуговуючого кооперативу. Посібник для регіональних підрозділів із

впровадження проєктів та місцевих партнерів МРГ – функціональних груп та керівників СОК. – Київ : 2013, – 43 с.

49. Як створити сільськогосподарську дорадчу службу та підтримати її діяльність. Посібник для органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади. / За ред. Р.Я. Корінця, М.П. Гриценка. – Львів: НВФ «Українські технології», 2014. – 48с. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.dorada.org.ua/8-news/247-posibnik-jak-stvoriti-silskogospodarsku-doradchu-sluzhbu-ta-pidtrimati-ii-dijalnist.html>

ЗМІСТ

Опис курсу	2
Пояснювальна записка	3
Орієнтовна структура курсу	7
Інформаційний обсяг курсу	11
Список рекомендованої літератури і джерел	26